

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Güz/Autumn 2020, 7/2, 1574-1601

BÜTÜN İNSANLIĞI ÖLDÜRMEK YA DA YAŞATMAK: MAİDE SURESİNİN 32. ÂYETİNDEKİ YORUM ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Killing Or Living Whole Humanity : An Investigation On The Variety Of Comments In The Maida Surah Verse 32

Murat SARIGÜL

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Tefsir Anabilim Dalı, mrtsgl24@hotmail.com, Covid No: 0000-0002-2576-6227.

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Bayram AYHAN / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Mücahit ELHUT / Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt MARAL / Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 05/08/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 14/12/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 1574-1601

Atıf / Cite as: Sarigül, Murat. "Bütün İnsanlığı Öldürmek Ya Da Yaşatmak: Maide Suresinin 32. Âyetindeki Yorum Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme" [Killing Or Living Whole Humanity; An Investigation On The Variety Of Comments In The Maida Surah Verse 32]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1574-1601. Doi: [10.17859/pauifd.777344](https://doi.org/10.17859/pauifd.777344)

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *ithenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *ithenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (2) 2020: 1574-1601
**BÜTÜN İNSANLIĞI ÖLDÜRMEK YA DA YAŞATMAK: MAİDE SURESİNİN 32.
ÂYETİNDEKİ YORUM ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME***

Murat SARIGÜL**

Öz

Maide suresinin 5/32. ayeti, haksız yere bir kişi öldürüldüğünde sıklıkla kendisine atıfta bulunulan ayetlerin başında gelmektedir. Özellikle ayetin mealen “Kim haksız yere bir cana kıyarsa bütün insanlığı öldürmüş gibi olur” kısmı İslam’ın insanın canına verdiği önem bağlamında dikkatlere sunulmaktadır. Fakat bununla birlikte benzetmedeki teşbih yönünün tespitinde ondan fazla yorum yapıldığı gözlenmiştir. Diğer taraftan ayetin *bundan dolayı* lafzı ile başlayarak gerekçesini önceki ayette yer alan Kabil’in Habil’i öldürme hadisesi ile irtibatlandırması ve *İsrailoğulları’na şöyle yazmıştı* buyurarak tahsis edici bir üslup takip etmesi, bu ayetin etraflıca ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu makalede, Müslümanların yazı ve konuşmalarında özel bir yer işgal eden hatta gayr-i müslimlerin de aşına oldukları bu ayetteki ifade buyurulan benzetmenin, daha iyi anlaşılmasına katkı sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ayete dair geniş bir yelpazede müfessirlerin yorumları gruplandırılmış ve yapılan tefsirler analiz edilmiş ve sonunda da ayetin meali ve tefsiri hakkında bir tercih sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Maide 5/32, İsrailoğulları, Nefs, Öldürme.

**Killing Or Living Whole Humanity : An Investigation On The Variety Of
Comments In The Maida Surah Verse 32**

Abstract

The verse of Surah Maide, 5/32 is one of the most frequently mentioned verses when a person is killed unjustly. In particular, this part of the verse meaning “*He who killed a person should be looked upon as though he had slain all mankind*” is presented to the attention in the context of the importance that Islam gives to human life. However, It has been observed there are commentary in determination of the direction of the simulation. On the other hand, because of the fact that the verse’s starting with the word “that was why” and connecting with the event of Cain and Abel in the previous verse and also continuing with a specialized style by saying “*We prescribed this for the Children of Israel*”, the verse of Maide 5/32. requires a thorough consideration.

In this article, it will be tried to contribute to a better understanding of this verse which occupies a special place in the writings and speeches of Muslims and also well-known by non – Muslim people. In this context, the interpretations of mufassirs will be grouped and these tafsirs will be analyzed under the title of “evaluation” and finally a choice will be presented about the meaning and the interpretation of the verse.

Keywords: Tafsir, Maide, 5/32., Children of Israel, Individual, Kill.

* Makalede *Etik Kurul İzni* gerektirmediği makale yazarı tarafından beyan edilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, mrtsgl24@hotmail.com, Covid No: 0000-0002-2576-6227.

Structured Abstract: Surah Maide, 5/32 verse is one of the most frequently mentioned verses when a person is killed unjustly. In particular, this part of the verse meaning “*He who killed a person should be looked upon as though he had slain all mankind*” is presented to the attention in the context of the importance that Islam gives to human life. However, not deliberating sufficiently on the tack of the analogy drawn in the verse prevents a complete understanding of the verse.

On the other hand, because of the fact that the verse’s starting with the word “that was why” and connecting with the event of Cain and Abel in the previous verse and also continuing with a specialized style by saying “*We prescribed this for the Children of Israel*”, the verse of Maide 5/32. requires a thorough consideration.

In this context, some questions come to mind with the verse. The main ones are:

1. In which way to unfairly kill a person is a crime like killing all people? Or in which way to resurrect a person, to save a person is a favor like saving and reviving all human beings? As a matter of fact, the tack of the analogy which is one of the elements of analogy, is not mentioned.
2. On the other hand, whether killing any person; or, killing a very special person means killing all humanity
3. In the verses of 27-31, just after the story was told about one of Adam’s sons killing another son, in the following thirty second verse: it is said that “*That was why We prescribed this for the Children of Israel ...*” After an issue related to everyone, such as killing someone unjustly, instead of starting with the expression “we prescribed for all humanity”, why are the children of Israel especially mentioned? How should we understand this?
4. In this verse, it is established a relation of casuality between the mentioned story and the expression “that was why”. Is this casuality related with the whole story or just some elements of it?
5. Is there a temporal affinity between the Israelites and the two sons of the prophet Adam?

Mufasssirs have brought various explanations for these questions. But, it should be said that the style of expression in the verse has been influential in the diversification of the interpretations of the mufasssirs. In our study, more than ten comments have been identified about these sentences “*this person is like someone who kills all people / this person is like the one who revives all human beings...*” The verse’s containing conscious, legal and historical meanings at the same time has been effective in increasing the number of commentaries. The style of the verse and the importance of the subject in it look like the waves of nested meaning formed by a drop of rain fallen into a calm water. For this reason, it is of particular importance to follow carefully the place where this drop of rain is left. Because this will lead our interpretation to the closest wave of meaning in the verse. According to us in the comments made, the most suitable ones are these evaluations: 10. To consider killing a person unfairly as halal, 11. violating a person's right to life and spreading it 12. having the potential to eliminate anyone being an obstacle before their wishes and the reasons of these evaluations are presented in the study. In the verse Maida Surah 5/32, while emphasizing the potential of a person to do goodness, more emphasis is placed on the extent of the potential murder hazard in a person. As a result of our evaluations, our conviction about the verse is that: In this verse Maide 5/32, it is emphasized how huge the danger of a potential murder in a person more than the potential value of a human being. It also draws attention to the conscientious and legal responsibilities that must be carried out in order to prevent the emergence of the great persecution potential in human life. Because, it's hard to do; but it is very easy to break down.

As a result of this study, we think that the meaning and interpretation of the verse should be like that:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ : **That is why** (first murder) (due to the manifestation of a person’s potential of removing all those whom it sees as an obstacle even his brother, the closest one, in

order to reach his wishes and in the aim of providing a better understanding of the extent of the enormous murders that could be caused by “the danger of mischief and bloodshed on earth” and to show some of the measures to prevent this danger by means of a number of criminal sanctions with a series of following verses).....

كُتِبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ : (As one of the communities with the potential for persecution and destruction due to the high level of ambition to achieve material superiority; Especially, to emphasize being careful, by expressing their names in this verse) **We prescribed this for the Children of Israel**

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا : **“He who killed a person, unless it be a person guilty of man-slaughter, or of spreading chaos in the land, should be looked upon as though he had slain all mankind”** The murderer (during the state of persecution) is the one who (can) kill all humanity.

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا : **And whoever saves a life being (unjustly) murdered, this person is the one who can save (carries the potential and wants to save) all humanity** وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ : **“But the majority of them went on committing excesses in the land even after Our Messengers came to them one after the other with clear directions.”**

Keywords: Tafsir, Maide, 5/32., Children of Israel, Individual, Kill.

GİRİŞ

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كُتِبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğulları'na şöyle yazmıştık: Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldüren biri gibidir. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtaran biri gibidir. Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.”¹

Yukarıda metnini ve mealini sunduğumuz “Maide suresinin 32. ayeti” Müslümanların çoğu tarafından bilinmektedir. Mealen “Kim bir canı haksız yere öldürürse bütün insanları öldürmüş gibidir.” şeklinde tercüme edilebilmesi sebebiyle, işlenen bir cinayet sonrası, İslam’ın insanın canına verdiği kıymet bağlamında sıkça dile getirilmektedir. Ayetin böyle çok yüksek ve etkileyici bir benzetme ile ifade buyrulması muhataplar üzerinde kayda değer bir tesir oluşturmaktadır. Fakat ayetin anlamına biraz daha nüfuz edildiğinde bu etki yerini merak uyandıran bazı sorulara bıraktığı görülmektedir. Diğer taraftan ayet Kur’an-ı Kerim mealinden okununca sözlü aktarımda pek dile getirilmeyen ayetin başı ve sonundaki cümleler ve yine bir öncesinde yer alan Hz. Âdem’in oğlu Kabil’in kardeşi Habil’i öldürmesi kıssası ile birlikte değerlendirilince, ayetin anlam alanını epeyce genişlemektedir.

Çok sıklıkla gündem olan bu ayetin bir incelemeye tabi tutulması gerekliliği doğduğunu düşünmekteyiz. Ayet özelinde gerek İSAM gerekse YÖKTEZ veri tabanında bir çalışma yer almamakta olup, yazılmış bir kitap da göremedik. Ayete

¹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: TDV Yayınları, 1997) el-Maide 5/33.

çeşitli sebeplerle atıf yapılsa da etraflı bir inceleme yer almamaktadır. Bu nedenle çalışmamızın güncelliğini hep koruyan bu ayeti, anlama merakı içinde olanlar için müfessirlerin yorumlarının bir araya getirilip, tahlil ve tercihler de sunulması itibarıyla bir ihtiyacı karşılayacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda müfessirlerin değindiği ve daha sonra belirteceğimiz hususları, akla gelen sorular şekilde sıralayarak konuya giriş yapmak istiyoruz.

1. Bir kişiyi haksız yere öldürmenin hangi yönü, bütün insanları öldürmek gibi bir cürüm olmaktır. Ya da bir kişiyi diriltmenin, canını kurtarmanın hangi yönü, bütün insanları kurtarmak, diriltmek gibi bir iyilik olmaktır. Zira yapılan benzetmenin unsurlarından olan vechü's-şebah (benzetme yönü) âyette zikredilmemiştir.

2. Diğer taraftan ayette *bir canı* öldürmek derken, herhangi bir canı mı; yoksa çok özel bir kişiyi mi öldürmek, bütün insanlığı öldürmek yerine geçmektedir?

3. 27-31. ayetlerde, Hz. Âdem'in bir oğlunun (Kabil'in), diğerini (Habil'i) öldürmesi anlatıldıktan hemen sonra gelen 32. âyette, *مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ... "Bundan dolayı, biz, İsrailoğulları'na şunu... farz kıldık."* buyrulmuştur. Bir kişiyi haksız yere öldürmek gibi, herkesi ilgilendiren bir konudan sonra, niçin 'insanlık için şunu farz kıldık' ifadesi ile başlamak yerine, İsrailoğulları özellikle zikredilmiştir. Bunu nasıl anlamak gerekmektedir?

4. İsrailoğulları ile Hz. Âdem'in iki oğlu arasında zamansal bir yakınlık var mıdır?

5. Ayetin *مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ "bundan dolayı"* diyerek kurduğu illiyet bağı (nedensellik) Kabil-Habil kıssasının tamamı ile mi yoksa bazı unsurları ile mi ilişkilidir?

Bu önemli soruların daha iyi anlaşılması adına sebep-i nüzûl rivayetlerini ve bu ayetin önceki kıssa ile bağlantısını ele alacağız. Ardından da ayetle ilgili çok geniş bir yelpazede klasik ve günümüz tefsirlerine atıfta bulunarak, tarihi süreçte ayetin hangi yorumlara tabi tutulduğunu gösterecek ve bu yorumlara dair değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

1. Maide 32. Âyetin Bağlamsal Açından İncelenmesi

Taberî (ö. 310/923) ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505) tefsirlerinde,² ayrıca esbab-ı nüzul adı ile derlenen eserlerde Maide sûresinin 32. ayetine dair, herhangi bir sebep-i nüzûl hadisesi rivayet edilmemiştir. Mehdi Bezargan 30-36. âyetleri hicri 9. yıl nâzil olan ayetler içinde mütaala etmektedir.³ Bir sonraki 33. ayet hakkında ise, rivayetler

² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000), 10/ 231; Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâleddîn Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1423/2003), 3/62.

³ Alparslan Durmuş vd. *Kur'ân Anlaşılın Diye*, (İstanbul: Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, 2004) 46.

mevcuttur. 33. ayet, 32. ayette yer alan “...yeryüzünde bozgunculuk çıkarma...” şeklinde âmm (genel) bir ifade ile zikredilen suçun kapsamına giren kimi cürümlere karşılık verilecek cezaları belirlediği anlaşılmaktadır.

Hikmetli bir konu tertibine (dizilime) tabi olan âyetler kendi anlamlarının yanı sıra, konuldukları yere göre de yeni vurgular, mana incelikleri kazanmakta ve ayetlerin maksadının anlaşılmasını kolaylaştırmaktadırlar. Maide 20-26. ayetler İsrailoğullarının peygamberlerine itaatsizliklerine ve onu bir fetih öncesi yalnız bıraktıklarına dair bir muhtevaya sahiptir. 27-31. ayetlerdeki kıssa, çita yükseltmekte ve onların cürümlerinin büyüklüğünü ima etmektedir. 32. ayetin bağlandığı ayetler gurubu olması hasebiyle, bu kıssanın mealini vererek incelemesine geçmek istiyoruz.

Maide 27-31. ayet grubunun mealı ise şöyledir: **27.** “Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini **de** gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), ‘Andolsun seni öldüreceğim’ dedi. Diğeri de ‘Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder’ dedi (ve ekledi:) **28.** “Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım.” **29.** “Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.” **30.** “Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu. **31.** Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Katil kardeş) ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim’ dedi. Artık düştüğü duruma pişman olanlardan oldu.”⁴

Bu ayet grubu, ... وَاَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ ... ifadesi ile başlamaktadır. Ayetin başındaki vav harfi, atıf görevi alarak, bu ayetleri, bir önceki Maide 20-26. ayetlerine bağlamaktadır. Bu sebeple mana “onlara şunu oku” değil “onlara şunu **da** oku” anlamına gelecektir.

Allah Teâlâ, Peygamberimizden, Hz. Âdem’in iki oğluna dair kıssayı, Yahudilere okumasını isteyince, bu kıssa da, ya ana konusu itibarıyla ya da detayları yönüyle Peygamberimiz dönemindeki Yahudilerin içinde buldukları durum ile paralellik arz eden, iç dünyalarını deşifre eden bir misal olması gerekmektedir.

Özellikle Yahudilere verilen ikinci örneğin, (Habil-Kabil kıssası) Kur’an ilimlerinden olan ‘takdim-tehir’ açısından bakınca, birinci kıssadan (Hz. Musa’ya savaşta yalnız bırakma) daha etkili ve konuyu daha üst bir noktaya taşıyan yani ‘terakkî’ niteliğine sahip bir kıssa olması gerekir. Çünkü cürüm, isyan arttıkça hitabın dozu da bunu izlemektedir.

Maide suresi 32. ayetin, Habil-Kabil kıssası ile bağlantılarına geçecek olursak;

⁴ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2011) el-Mâide, 5/27-31.

1. Kissanın ana konusu itibariyle İsrailoğullarına yapılan uyarı, Bikâî'nin (ö. 885/1480) de ifade ettiği gibi, hasedin, insanı Allah'ın razı olmayacağı ve aklın kabul etmeyeceği tarafa çekip sürüklemesidir.⁵

2. Kissanın detayları incelendiğinde İsrailoğullarına yapılan göndermeler ise şunlar olabilir:

a. Yine Kabil'in bu kıskançlık duygusu ile kendi içinde baş etmeye çalışıp nefsinin cimriliğinden korunmak yerine, hedefine ulaşmak için önünde engel gördüğü kardeşini öldürme yoluna yönelmesi gibi, İsrail oğullarının da Hz. İbrahim oğlu Hz. İshak soyundan gelmelerine karşılık, diğer oğlu Hz. İsmail soyundan olan Arap kardeşleri arasından çıkan ahir zaman peygamberini, ulaşmak istedikleri dünyanın maddi hükümranlığında elverişli görmediklerinden, Peygamberimizi öldürme yoluna girmeleri arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Tek farkla onun için Allah'ın (cc.) "Allah seni insanlardan koruyacaktır"⁶ ayetiyle verdiği vaadi dolayısıyla peygamberimizi öldürülememişlerdir.

Maide 5/11. ayette "Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani **bir topluluk** size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve müminler yalnızca Allah'a güvensinler." buyurulmuştur. Ayette ifade edilen 'bir topluluktan' Mekke müşriklerinin yanı sıra Yahudilerin de kastedildiği ifade edilmektedir. Sebeb-i nüzûl rivayetlerinden birine göre, Yahudiler Peygamberimizin başına damdan bir kaya bırakarak suikast düzenlemek istemiş, Cebrail'in Efendimizi bilgilendirmesi üzerine buna muvaffak olamamışlardır.⁷

b. Kabil, sonunda nasıl pişman olduysa, bunlar da sonunda pişman olacaklardır. Bu nedamet, dünyada Resul-i Ekrem olan son nebiye (sav.) karşı işledikleri ihanet ve su-i kast girişimlerine verilen cezalarla karşılığını bulmuştur. Onun dinine karşı mücadele verdikçe de nihayet zulümlerinin cezasının kesileceğinin ayetlerde bildirilmesi dolayısıyla sonraki Yahudiler için de bu pişmanlık devam edecektir.⁸

2. Müfessirlerin Âyet Hakkında Görüşleri

Müfessirlerin bu ayette asıl odak noktası, yapılan benzetmedeki vechü's-şebeh (benzetme yönünü) anlamlandırma olmuştur. Ne varki, bunu tespit etmek ayetin diğer cümlelerini de tahlil etmeyi zorunlu kılmaktadır. Biz ayet hakkında yapılan yorumları ve kendi değerlendirmelerimizi bir kaç başlık altında göstermeye çalışacağız.

2.1. Ayetin مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ Kısmına Dair Tefsirler

⁵ İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-ayâti ve's-süver* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1415), 2/249.

⁶ el-Mâide, 5/67.

⁷ Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, trc. C. Sadık Doğru, v.dğr. (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2008), 8/535-536; ayrıca bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Kurtubî Tefsiri* (İstanbul: Buruç Yayınları, 2012), 6/129.

⁸ el-İsra 17/8.

“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğullarına şöyle yazmıştık.” Ayetin bu cümlesi ile ilgili iki soru gündeme gelmiştir.

a. مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ ‘bundan dolayı’ derken ذَلِكَ ‘bu’ işaret zamirinden tam olarak ne kastedilmektedir?

b. كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ ‘İsrailoğullarına şöyle yazmıştık.’ Kabil’in Habil’i öldürmesi ile İsrailoğulları’na bir ayet gelmesi arasındaki bağlantı nedir?

c. Herkesi ilgilendiren böyle genel içerikli bir ayette, ‘biz insanlara şunu yazmıştık’ gibi bir cümle yerine İsrailoğullarının zikredilmesinde ne gibi bir hikmet vardır? Şimdi sırasıyla bu suallerin cevabını vermeye çalışalım.

1. Öncelikle مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ ifadesinden başlayacak olursak, meâllerde bu ifadeye genelde “bundan dolayı, bu nedenle” gibi anlamlar verilmektedir.⁹ Dile vukûfiyeti ile öne çıkan müfessirlerden Ebû'l-Bekâ (ö. 1094/1683) ve Âlûsî (ö. 1270/1854) أَجْلِ kelimesinin esasen suç (cinayet) işleme anlamında olduğunu ifade etmiş ve kelimedeki zamanla meydana gelen değişime dikkat çekmişlerdir.¹⁰ Buna göre kelime ayette “bu cinayetten dolayı” anlamında kullanılmıştır. Ayette “sebeb, illet” anlamını sağlayan ise “min” edatıdır. Önceki ayetle birlikte ‘Kabil’in Habil’i öldürmesinin illeti dolayısıyla’ anlamı oluşur ki, âyetin devamında “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse,” diyerek, öldürme ile ilgili iki illet istisna tutularak öldürme yasağı açıklanması bunu teyid etmektedir.

Tahir b. Aşûr, ism-i işaretin (ذَلِكَ) ifade edilmesiyle, kıssada anlatılanların tamamının yasağın illeti kapsamına girdiğinin kastedildiğini düşünmektedir.¹¹ Seyyid Kutub (ö.1385/1966) ise kıssanın tamamını dikkate alarak yasağın illetlerini, tefsirinde çeşitlendirmiştir.¹²

⁹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, Maide, 5/32; Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. Maide, 5/32.

¹⁰ Âlûsî, bu kelimedeki zamanla bir anlam genişlemesi olduğunu, sadece cinayet olduğunda kullanılan bir kelime olmaktan çıktığını, her türlü konunun sebebini ifade ederken “ecl” lafzının kullanıla geldiğini ifade etmektedir. Ebû’s-Senâ Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî fî tefsîri’l-Kur’âni’l-azîm ve’s-seb’i’l-mesânî* (Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-Arabi, ts.), 6/117; Ünlü dilci Ebû'l-Bekâ (ö. 1094/1683) da bu kanaattedir ki o da şöyle der: “Önceleri suçların illetinin belirlenmesi için kullanılırken, daha sonra anlam genişlemesine uğrayıp, her tür ta’lîl için kullanılmıştır.” Eyyûb b. Mûsâ, Ebû'l-Bekâ, *Külliyat*, thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Masrî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 1409/1988), 2/50.

¹¹ Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 6/175.

¹² “Bunun için... Bu örnek, insanlar arasında bulunduğu için... Değerli, hayırlı, nezih ne kötülük ne de düşmanlık amacı güden Müslümanlara saldırdığı için... Öğüt ve nasihatlerin, cibilliyeti kötülükle damgalanmış kimi insanlara hiç tesir bırakmadığı için... Kötülük, ruhun en derinliklerine işlemiş olduğunda şeref ve barış ortamı teklifi saldırıya engel olmadığı için...” Seyyid Kutub, *Fi zilâli’l-Kur’ân* (Kahire: Dârü’s-Şurûk, 1423/2003) 3/1331.

Bu durumda bize göre **ذَلِكَ** bu işaret zamiri de dikkate alınırsa 27-31. ayetler ile 32. ayet arasındaki bağlam, şöyle oluşmaktadır: Biz Kâbil'in Hâbil'i öldürme olayı sonrası insanın hırsından dolayı gösterdiği gözü dönmüşlüğü neticesinde ortaya çıkan, **onun bu potansiyel tehlikesinin doğuracağı olumsuz sonuçları önleme adına**, haklı olarak bir kişiyi öldürmek ile haksız olarak öldürmenin illetlerini ifade eden şu özlü ve hikmetli ayeti **İsrailoğulları'na şunu yazdık**. (emrettik)

2. Bu olayın, Hz. Âdem'in Hz. Havva'dan olma iki oğlu arasında meydana geldiğine müfessirlerin çoğunluğunun kani olmasına karşın, Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ile Dahhâk (ö. 105/723), Hz. Âdem'in sonraki kuşaklardaki çocukları arasında, İsrailoğulları'ndan iki kişi olduğunu düşünmüşlerdir. Bunun nedeni, Hz. Adem'in iki oğlunun kıssası ile hemen sonra gelen 32. ayetin başındaki *"bundan dolayı İsrailoğulları'na şunu yazdık..."* ayeti arasında zaman yakınlığının olduğunun zannedilmesidir. Oysa bu görüşün, doğru olmadığı Fahrettin er-Razî'nin: "Bu kişi, Benî İsrail'den olsaydı, ne yapacağını (yani defnetmeyi) iyi bilirdi."¹³ şeklindeki yerinde tespitiyle anlaşılmaktadır.

Kıyas cezası, Efendimizin şeriatında da devam eden genel geçer bir dinî cezadır. Hz. Âdem'e de sahifeler verilmiştir. Ne var ki sonuçta, Kâbil'in cinayetinden sonra Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e bir ayet indirdiği ya da kendisine verilen sahifelerde bununla ilgili bir ayetin olup olmadığı hakkında bir bilgimiz mevcut değil. "İsrail oğullarına şunu yazdık" ifadesinden net olarak ayetin ilk defa onlara vahyedildiği anlamı çıkmaz.

Ayette bir öldürme eylemini meşru kılan şeyler iki ana başlıkta toplanmıştır. 1. Kıyas 2. Yeryüzünde fesat çıkarma. Bu iki ana başlığın alt hükümlerine ayette değinilmediği için, bunların, Hz. Âdem'den beri cari olduğunu pekâlâ kabul edebiliriz. İsrailoğulları ile Habil-Kabil kıssası arasında zamansal bir yakınlık yoktur. Başta Medine Yahudileri olmak üzere, tüm insanlara haksız adam öldürmenin vahameti hatırlatılmıştır. Diğer taraftan sahih hadislerde de, bunun ilk cinayet olduğu ifade edilmekte, bu olay Hz. Adem'in ilk oğluna şöyle isnad edilmektedir.: **لا تقتل نفس ظلما إلا** "Bir kişi zulmen öldürülse bunun kanından Adem'in **ilk oğluna da** bir pay vardır. Çünkü o öldürme işini ilk başlatandır."¹⁴ Dolayısıyla ayetteki Hz. Âdem'in iki oğlundan kastın, çok sonraki torunları olmadığı açıktır.

Ayette İsrailoğulları lafzının yer alması, ta'riz¹⁵ (dokundurma, tenkit etme) amacıyla yer almıştır. Katilde kendi heva ve isteği karşısında engel gördüğü bir kişiyi

¹³ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyau't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 11/343.

¹⁴ Buhari, "Cenaiz", 32; Müslim, "Kaseme", 27.

¹⁵ Ta'riz: Kinayenin en ince ve en güzel çeşitlerinden biri de terkip ve cümlelerde görülen ta'riz olup ortaya ve genele ya da belli birine söylenen sözün bir ucunun (urz) bir başka kimseye veya şeye îmâ ve işaret yoluyla dokundurulmasıdır. Türkçe'de buna "iğneleme, dokundurma" gibi isimler de verilir. İsmail Durmuş, *"Kinaye" DİA* (İstanbul: Tdv Yayınları, 2002), 26/35.

yok etme düşüncesi hasıl olunca, kendi amacı uğruna gücü yettiği kişileri ortadan kaldırmaya çalışma potansiyelinin İsrailoğulları'nda fazlasıyla ortaya çıkmasıdır. Nitekim kendilerine doğru yolu göstermekten başka bir gaye gözetmeyen ve onlara karşı çok sabırlı ve şefkatli olan kimi peygamberlerini bile öldürmüş olmaları ayette "Bu sebepten İsrailoğulları'na şöyle yazdık." cümlesi ile isimlerinin özellikle anılmasını fazlasıyla hak etmektedirler. Muhakkik müfessirlerin görüşü de zaten bu minvaldedir.¹⁶

2.2. Ayetteki *Nefs (Can)* Kelimesinin Anlaşılması Yönüyle Yapılan Tefsirler

Açıkçası Maide 32. ayetin anlaşılmasında müfessirlerin yorumlarını etkileyen kritik noktanın *nefs* kelimesi üzerinde döndüğü gözükmektedir. 32. ayeti Kabil-Habil kıssasını da dikkate alıp tefsir ederken, öncelikle şuna karar verilmesi gerekmektedir. Ayet, haksız yere bir masumun öldürülmesini ve masum kişinin (Habil ve benzerleri) değerini mi vurgulamak istiyor? Yoksa haksız yere bir masumu öldüren katilin, (Kabil ve benzerleri) basiret gözü kör olmuş caninin potansiyel tehlikesini mi vurgulamak istiyor? Eğer masum kişinin değeri tercih edilirse, bir insanın değeri nasıl bütün insanların öldürülmesi gibi oluyor sorusunun cevabı aranacak ve tefsirin yönü buraya kayacaktır. Eğer ayetin, katilin halini vurguladığı düşünülürse, bu durumda yorumlar artık bir canın değeri üzerine değil, katilin potansiyel tehlikesi üzerine yoğunlaşacaktır. Bu durumda suçsuz bir insanı katleden, böyle bir psikolojik durumda olan kişi, adeta o haliyle bütün insanları öldürebilecek bir kişi gibi tehlikeli olduğu tefsirine ulaşılacaktır.

Birinci grubun zaviyesinden ayete bakılınca *nefs (can)* kelimesinin anlaşılmasında iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

a. Genel anlam verilmesi yönüyle: Buradaki *nefs* kelimesi, cins anlamında anlaşılacak "...kim her hangi bir canı (suçsuz yere) öldürürse" manası verilmiştir ki, ayetin devamındaki 'Bütün insanlığı öldürmüş gibidir.' cümlesiyle birlikte değerlendirildiğinde, Müslüman ve kafir ayrımı yapılmadan her bir ferdin mevcut değeri değil, Allah'ın insanı yaratıp ondan beklediği kulluğu, ölmeden önce ortaya koyabilme fırsatını ortadan kaldırmanın vehâmeti ve bu açıdan her bir ferdin potansiyel insanî değeri, nazara verilmiş olmaktadır. Âlûsî (ö. 1270/1854) ayetin tefsirinde bu hususa temas etmektedir.¹⁷

b. Özel bir anlam verilmesi yönüyle: Meseleye herhangi bir insanın potansiyel değeri üzerinden değil de, ilgili kişide bulunduğu kabul edilen kıymet yönüyle bakılırsa, şu durumda bu *nefsin (can)*, bütün insanlığı öldürmüş olmaya denk

¹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/343; Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/146; Âlûsî, *Râhu'l-Meânî*, 3/287.

¹⁷ "...Çünkü bir kişi, türün fertlerinin sahip olduğu tüm şeylere sahiptir. Bir kişiyle türün meydana gelmesi, hariçte tümünün meydana getirilmesi gibidir. (Bu ayette) sayıya itibar edilmemiştir. Çünkü türün hakikatinin artması, sayısının artmasıyla artmaz, azalmasıyla da azalmaz. Durumun canlılar açısından da bunun gibi olduğu söylenebilir." Âlûsî, *Râhu'l-meânî*, 6/124.

sayılabilecek bir konuma, çok yüksek kıymete sahip biri olması gerekecektir. İşte, müfessirlerden nefis (can) kelimesine, insanın potansiyel değil de, mevcut kıymeti noktayı nazarından bakan İbn Abbâs'a nispet edilen görüşlerden biri şöyledir: "Kim bir nefsi (peygamberi ve adil imamı) öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de o nefsi (peygamberin veya adil bir imamın) yaşatırsa (destekçisi olarak amel eder, çalışırsa) sanki bütün insanları ihya etmiş gibi olur".¹⁸ Bu rivayet hakkında Reşit Rıza¹⁹ (ö. 1354/1935) ve Muhammed Ebû Zehrâ'nın²⁰ (ö. 1394/1974) değerlendirmeleri olmuştur. Ne var ki konu özel bir tahkike de muhtaçtır.²¹

¹⁸ Taberî, *Câmi'ul-Beyân*, 10/233; Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüketü ve'l-uyûn*, nşr. es-Seyyid b. Abdu'l-Maksud b. Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiye, 1412/1992), 1/32.

¹⁹ Reşit Rıza (ö. 1354/1935), Menâr tefsirinde bu yorumun, manası itibariyle doğru olduğunu, belirtmektedir. "...islah edici bir kişiyi öldürmek veya o islah edici kişiyi kurtarmak ve yardım etmek tabii ki ümmetin tamamını etkileyecektir." şeklinde bir yaklaşım getirdikten sonra, bu tefsirin İbn Abbâs'tan rivayetinin sahih olmadığını, başkasına ait olabileceği kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Reşit Rıza "Bu yorum, ayetin lafızlarından çıkarılamayacak bir görüştür." demekle yetinmiştir. Muhammed Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (Mısır: Dâru'l-menâr, 1367/1948), 6/289.

²⁰ Muhammed Ebû Zehrâ (ö. 1394/1974) da umûmî manayı tahsis edici (sınırlandırmak için) bir delilin olmadığı kanaatinde. Muhammed Ebu Zehrâ, *Zehratü't-tefasir* (Beyrut: Dâru'l-Fikrû'l-Arabî, 2015), 1/272.

²¹ İbn Abbâs'a nispet edilen bu yorum, hemen çoğu tefsirlerde nakledilmekle birlikte, bu yorumun isabetli olup olmadığına dair pek bir açıklama göremediğimiz gibi, bu görüşü sarıh bir şekilde tercih ettiğini ifade eden bir müfessire de rastlayamadık. Yine tefsirlerde bu görüşün gerekçesi de nakledilmemiştir. Ayrıca sadece İbn Atiyye ve Kurtubî'nin (ö. 672/1273) tefsirinde rastladığımız İbn Abbâs'a nispet edilen iki görüş daha vardır ki; bu görüşlerin kime dayandırıldığına dair bir bilgi verilmemiştir. 1. "Kim (haksız yere) bir kişinin can dokunulmazlığını ihlal ederse, sanki (bu yönüyle) bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onun bu dokunulmazlığını korur ve Allah'tan korkarak onu (ölümden) kurtarırsa, (bu yönüyle) bütün insanları kurtarmış gibidir." 2. "*Maktul, nezdinde adeta* bütün insanları öldürmüş gibidir. Ya da bir canı yok olmaktan kurtarırsa *kurtarılan nezdinde* bütün insanları kurtarmış gibidir." Ebû Muhammed Abdülhâk İbn Atiyye el-Endülüsî, *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2003), 2/212; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Semir el-Buhârî (Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1424/2003), 6/146. Bu rivayetlere, Taberî, Mâverdî ve Suyûtî gibi meşhur rivayet tefsirleri yer vermemiştir.

Bu iki yorum sanki onun yukarıda sunduğumuz ilk tefsirini pek tevil edemeyenlerin, ona nispet ettikleri bir kavil gibi gözükmektedir. Biz, İbn Abbâs'a (ra.) nispet edilen ilk görüşü hakkında, bu manaya yönelmeye sevk edecek kimi amilleri şöylece ifade etmek istiyoruz. 1. Amillerden biri, Hz Muhammed'i (sav.) peygamber olarak kabul etmeyen ve inkâr hususunda atalarının izinde giden Medine Yahudilerine, 20-26. ayetlerde İsrailoğulları'nın Hz. Musa'ya olan ihanetleri hatırlatıldıktan sonra, 27-31. ayetlerde Efendimize hitaben *وَإِنَّ عَلَيْنَهُم* "onlara şunu **da** anlat." buyrulmuştur. Ayetteki *onlara* zamiri, İsrailoğulları, özel olarak Medine Yahudileri ile sahabe-i kirâm'a, ayrıca ümmet-i Muhammed'e hitap olduğu değerlendirilmiştir. Hz. Âdem'in iki oğlundan Kabil'in Habil'i öldürmesi kıssasının anlatılması, Peygamber Efendimize (sav.) suikast girişiminde bulunan veya ayetin iniş tarihi bilinmemekle birlikte böyle bir teşebbüs içerisinde olan Yahudileri akla getirmesi sebebiyle ayetteki *nefs* kelimesine *peygamber*

Ayette geçen ('el-ard': yer, yeryüzü) lafzındaki "el" takısının cins anlamı veya harf-i ta'rif manasına göre de anlam farkı doğmaktadır.²² Ne var ki, konumuzla dolaylı alakası sebebiyle bunu hususi bir başlık altında ele almayacağız.

anlamı verilmesinde etkili olması kuvvetle muhtemeldir. Burada *nefs* kelimesi lafzen nekra olsa da ima yolu ile marifeleşebilir. 2. Diğer taraftan 32. ayetin son kısmı, "...Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama **bundan sonra** da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler." şeklinde bitmektedir. Burada, بَعْدَ ذَلِكَ (bundan sonra) ifadesi, yani, Tevrat'taki fesadı önleyici hükümlere ve elçilerimizin -ki buna Muhammed (sav.) de dâhildir- apaçık, hikmetli bilgi ve nasihatlerine rağmen, çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmişlerdir. Bu aşırı gidişin kapsamına giren fiillerin başında Zekeriyya ve Yahya (as.) gibi Yahudi peygamberleri öldürmeleri ve özellikle hâtemü'l-enbiya Efendimiz'e karşı daha önce ifade ettiğimiz üzere yaptıkları suikast girişimlerinin yer aldığını pekâlâ söylenebilir. İşte, ayetin bu son cümleleri, öncesinde yer alan *nefs* kelimesinin imâ yolu ile nebi, adil imam veya Hz. Muhammed (sav.) olarak yorumuna kapı araladığı söylenebilir. Kabil kıssasının "onlara şunu da oku" ile başlaması, Allah resulünün öldürülmeye çalışılmasına dair zihne getirdiği bir çağrışımdır. Bununla birlikte bu yorumu kendi içinde sıhhatli bir teville kavuşturmak gerekirse, مَنْ قَتَلَ نَفْسًا 'kim bir nefsi öldürürse' kısmının azgın Yahudilere işaret ettiğini kabul eder, ayette yer alan وَمَنْ أَحْيَاهَا kim de bir nefsi (canı) kurtarırsa' kısmı da hem tarih boyu peygamberlerin etrafında, onlara itaat ve sevgiyle bağlanarak, o çok kıymetli canı korumak için kendini siper eden ümmetlere ve özellikle ayetlerin sağladığı münasebet ilişkisini de dikkate alarak, sahabe-i kirama hitap ettiğini düşünecek olursak, bu tefsirin, ayetin lafızları yönüyle tutarlılık kazanacağını söyleyebiliriz.

Muhyiddin ibn-i Arabî ayetin ikinci kısmını bu minvalde yorumlamamış ve şöyle demiştir: "...Yardıma ancak amelde bir çabası olan kimse talep edebilir, bu da "Ancak senden yardım dileriz? "ayetinde belirtilir. Ey peygamber varisi! Sen bu amelde o hitabın muhatabı olmaya çalış ki Hz. Muhammed dünya hayatından ayrılmamış olsun. Çünkü o "Kuran-ı Azim'in suretidir. Hz. Muhammed'in varisleri arasından kimin ahlaki Kuran olur ve tabiatının gecesinde amellerin suretlerini inşa ederse, hiç kuşkusuz Hz. Muhammed'i kabrinden diriltmiş olur. Bu, itibarla Hz. Muhammed'in vefatından sonraki hayatı, onun sünnetinin- hayatta olması demektir. "Kim onu ihya ederse, sanki bütün insanları diriltmiş olur... Muhyiddin İbn Arabî, *Fütühat-ı Mekkiyye*, trc. Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011), 15/156-157

Mevlanâ'nın (ö. 671/1273) *Mesnevî*'sinin 3305. beytinde yer alan sözlerinin, bu manayı destekleyici ayrı bir bakış ufku verdiği düşünülebilir. Mevlana şöyle seslenmektedir: "Nazeninsin, nazlısın, ama haddince. Allah aşkına olsun haddini aşma! Eğer kendinden daha nazenin birisine çatarsan seni yerin yedi kat dibine sokar. Âd ve Semud kavminin hikâyeleri ne için söylenip duruyor? Peygamberlerin nazik, nazenin olduklarını bilmen için. Yere batma, başlarına taş yağma, bir sesle canlarının alınışı... Hep bu vakalar, nefsi natıka sahiplerinin yücelerini bildirmek içindir. *Bütün hayvanları insan için öldür, fakat bütün insanları da bir akıllı kişi için öldür (hiç beis yok!)*"

²² Mevdûdî'ye (ö. 1399/1979) göre ayetteki ('el-ard': yer, yeryüzü) lafzından kastedilen, kanun ve düzenin devamının, İslâm'ın sorumluluğu altında bulunduğu ve 'Allah'a ve Rasülüne harp açmanın' İslâm'ın haklı ve meşru yönetim sistemine karşı savaşmak demek olduğu ülke veya bölgedir. Ebu'l-Ala Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr., (İstanbul: İnsan Yayınları, 1406/1986), 1/477.

"Allah ve resulüne savaş açanların cezası..." diye başlayan 33. ayetteki müeyyidelerin reel olarak uygulanması kanun ve düzenin devamının, İslâm'ın sorumluluğu altında bulunduğu bir bölgenin varlığını gerektirdiği doğrudur. Fakat الأَرْض lafzını bu şekilde kayıtlandırmamak daha doğrudur. Çünkü ayet hükmün uygulanması için gerekli olan hâkimiyet alanını ifade etme sadedinde gelmemiştir. Nitekim, bazı cezaların ülke

3. Müfessirlerin Görüşlerinin Çeşitlendiği Ayetin Odak Cümlesi

فَكَانَ قَتْلَ النَّاسِ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَانَتْ أَحْيَا النَّاسِ جَمِيعًا

“Bütün insanlığı öldüren biri gibidir. Kim de o canı diriltirse sanki bütün insanlığı diriltmiş bir kişi gibidir.”

Bu âyette haksız yere bir cana kıymak, bütün insanları öldürmüş gibi olmakla eş değer tutuluyor gözükmektedir. Cinayet vakalarından sonra İslam’ın kişinin canının korunmasına çok önem verdiği, Müslümanlarca genelde bu âyetle ifade edilir. Ayette bir teşbih (benzetme) yapılmıştır. Benzeyen, haksız yere bir cana kıyandır. Benzetilen, bu kişinin bütün insanları öldüren biri gibi olması; benzetme edatı da *kef* harfidir. *Vechü’s-şebeh* dediğimiz, benzetme yönü ise, hangi açıdan hangi sebepten bu kişinin böyle olduğudur. Fakat bu kısım ayette açıkça ifade edilmemiştir. Dolayısıyla bu hususta zihne birçok anlam gelmektedir. Müfessirleri daha çok meşgul edenin bu iki cümle olduğu aşğıdaki yorumlarında da görülecektir.

Şimdi bu kısımda öncelikle öne çıkan görüşleri maddeler halinde sunacak, ardından da bir takım değerlendirmelerle ilgili görüşleri analiz edeceğiz.

Müfessirlerin Vechü’s-Şebeh (benzetme yönü) Hakkındaki Görüşleri

1. Birini haksız yere öldürmüş kişiye bütün insanları öldürmüş gibi *ceza* verilir. Bir canı kurtarana da (boğulmaktan, yanmaktan, kurtulmanın mümkün olmadığı öldürücü şeylerden vb.), öldürmeyip affedene (kısastan vazgeçme gibi) bütün insanları kurtarmış gibi *mükâfat* verilir. Benzerlik alakası alınacak *ceza ve mükâfat*tır.

Semerkandî (ö. 373/983) tefsirinde sadece bu görüşe yer vererek tercihte bulunmuş, fakat mevzuyu temellendirmemiştir.²³ Maturidî (ö. 333/944) sadece ayetin muhtemel tefsirleri arasında sıralamış fakat ne bu ne de sıraladığı diğer görüşler arasında bir tercih yapmıştır.²⁴

2. Faraza bir kişi bütün insanlığı öldürse cezası cehennem olacağı gibi, haksız yere bir kişiyi öldüren de cehennemle cezalandırılacaktır. Benzerlik alakası *cezalarının cehennemlik oluşu yönüyledir*. Tabiinden Mücahid (ö. 103/721), bu görüştedir.

3. Her ikisinin de *dünyada alacakları günah ve sevap yönüyle benzerlik*.

---

sınırları dışında sonuçlandırılma lüzumu oluşabilir. Ayet burada suç ve ceza ilişkisini ortaya koymuştur. Bu hususa dikkat edilmezse ayetlere karşı farkında olunmadan sınırlayıcı tefsirler yapılabilir. el-ard lafzının cins anlamda tüm yeryüzü olarak anlaşılması ayetten en geniş şekilde istifade imkanı verecektir. Böylece İslam’ın inanç, ahlak, hüküm ve hikmetlerinin tüm yeryüzünün maddi-manevî hayatına sunulması için çalışılmasına bir teşvik manası oluşacaktır.

²³ Ebü'l-Leys Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Mahmud Matraci (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.) 1/189.

²⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, nşr. Mecdî Basellûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1426/2005), 3/501-502.

Ömer Nasûhî Bilmen (ö. 1391/1971) bu görüşünü şöyle ifade eder: “...bütün halkın hayatına suikast gibi Allah'ın *gazabını* çeker. ...bütün insanlığı kurtarmış, hayatlarını tehlikeden korumuş gibi *sevaba* nail bulunur.”²⁵ Bayraktar Bayraklı ise “haksız olarak bir cana kıymak, bütün insanlığı öldürmek kadar büyük *bir suç ve günah*tır.”²⁶ şeklinde izah etmiştir.

“*Kim iyi bir yol açarsa kendisine hem kendi iyiliğinin hem kıyamet kadar bu iyiliği işleyenlerin (onlara sebep olması sebebiyle) sevabı vardır. Kim de kötü bir yol başlatırsa hem kendi kötülüğünün hem de kıyamete kadar bu kötülüğü işleyenlerin günahı vardır.*”²⁷

Kuşeyrî (ö. 464/1072) ayete, bu hadisten ilham alarak bir tefsir yapmış, bir insanı öldürenin diğer insanların öldürülmesinde *bir paya sahip olması açısından benzerlik* alakası kurmuştur. Ne var ki, ayetteki suç, bir teşvik ve azmettiricilik suçu değil, cinayeti bizzat işleme suçuna terettüp eden ve bir suçu işleyen kişinin durumu hakkındadır.

Bu yorum sahipleri ayetteki benzetmeyi adeta şöyle kurgulamaktadırlar: Kefenin bir tarafında bir kişiyi haksız yere öldürülen bir insan yer almakta diğerinde ise bu şahsın bütün insanları öldürmüş biri gibi *hüküm giymiş* olması durmaktadır.

Böyle devasa farklı suç işlemiş iki insan ve iki suç arasında nasıl bir benzerlik kurulacaktır. Ya da bir tarafta tek bir insanı kurtarmış diğerinde tüm insanları kurtarmış biri.

Birinci yorumda, *ceza ve mükâfat* açısından benzerlik kurulmaktayken, İkinci yorumda, ikisinin de *cezalarının karşılığının cehennemlik oluşu* yönüyle. Üçüncü yorumda ise, *dünyada alacakları günah ve sevap* yönüyle benzerlik kurulmaktadır.

Bu yorumları Kur'an-ı Kerim'in mihengine vuracağımız bazı ayetler şöyledir: “*İnsan için ancak çalıştığı vardır.*”²⁸; “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*”²⁹

Bu ayetler çerçevesinden bakıldığında ne cezanın miktarı, ne cehennemdeki azabın keyfiyeti ne de günahın büyüklüğü açısından bir benzerlik söz konusudur. Ortada devasa bir fark vardır. Bizce bu yorumlardaki hata, benzerlik alakasının *alınacak ceza* üzerinden kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır ki, yukarıda verdiğimiz ayetler de bu yorumların yetersizliğini gösterir niteliktedir.

²⁵ Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur'an'ın Meali Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Yayınları, ts.), 2/760.

²⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2001), 5/533-536.

²⁷ Abdulkerim el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, thk. İbrahim el-Besyûnî (Mısır: Heyeti'l-Misriyyeti'l-Amme lil-Kitâb, 1389/1970), 1/420.

²⁸ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin, en-Necm, 53/39.

²⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. Zilzâl, 99/7-8.

4. Kim bir nefsi yani *bir mümini* öldürürse, Allah'ın vereceği *cezanın büyüklüğünü hak etmesi dolayısıyla*, bütün insanlığı öldürmüş gibidir.

Taberî eserinde aktardığı görüşlerden sonra, 'bence bunlar içinde en doğuruşu bu görüştür' demiş, haksız yere öldürülen kişiyi, mümin bir kişi olarak kabul etmiştir. Bir mümini öldürenin, bütün insanları öldüren gibi olması arasındaki benzerliği, Allah'ın cc. vereceği *büyük cezayı hak etme açısından* olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşte, Nisa 4/93. ayetini temel almıştır.³⁰

Taberî, ayetin "*bütün insanları kurtarmış gibidir.*" cümlesini şöyle ele alır: "Kim Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı kişiyi öldürmeyi kendine haram kılar ve öyle bir şeye de girişmezse, Allah'ın izin verdiği öldürmeler hariç, *insanlar o kişiden gelebilecek zarardan emin olmaları yönüyle* adeta bu kişi, bütün insanları kurtarmış gibi olur" şeklinde ifade etmiştir.³¹

Taberî burada ilk 'nefs' lafzını mümin kişi olarak yorumlarken, ikinci 'nefs' lafzını Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı kişi olarak genelleştirmesi ayetin tevilde tutarlılık sorunu doğurmaktadır. Çünkü öldürülmesi haram kılınan 'nefs' kapsamında bir kafir de durumuna göre yer alabilir. Bu nedenle aynı cümlede yer alan 'nefs' lafzına iki farklı tahsis (sınırlama) yapmak isabetli bir yaklaşım olmasa gerekir.

Nisa 4/93. ayete göre, haksız yere bir mümini öldürmenin cezası ebedî olarak cehennemde kalmadır. Bu cezanın ahirette, bu suçu işleyen için yürürlüğe girip girmeyeceği her bir suçlu için o kişinin genel hesabı neticesinde şekillenecek ve Allah'ın takdirinde olacak bir konudur. Nitekim bir ayette, "*Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar...*" buyurmuştur. Dolayısıyla Nisa 4/93 ayette suçun cezaî karşılığı açıklanmış, her halükarda uygulanacağı ifade edilmemiştir. Müfessirler, ebedî cehennemde kalmanın gerekçesini, mümini kasten öldürmeyi haram kabul etmeme dolayısıyla kâfir konumuna düşme ve cehennemlik olma şeklinde izah etmişlerdir. Tabikî en doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Bu yorumda benzerlik yine *büyük ceza ve bunu hak etme ve cehennemlik olmak* açısından kurulmuş, düğmeyi yanlış ilişleme hatası yapılmış gözükmektedir.

5. Her ikisinin de *dünyada alacakları kısas cezası* yönünden benzerlik.

Zeydi b. Eslem (ö. 136/754) bu görüşte olup, "*kim bir kişiyi kurtarırsa*" cümlesini de, maktulün velisi, öldürülmeden önce katili affederse, şeklinde tefsir etmiştir.³² Bu son görüş Hasan Basrî'den de nakledilmiştir.³³ Ebû Hayyân'ın bir tercihi de, kısas cezası yönünden benzerliktir.³⁴ Kurtubî, bu yaklaşımı temellendirme

³⁰ "Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."

³¹ Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 10/241.

³² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/32.

³³ Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 10/237.

³⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 4/232.

açısından, isim vermeden şöyle bir görüş aktarmaktadır: “İki kişi iki ağacın meyvesinden yememeye yemin etseler, biri ağaçtan bir meyve yese, diğeri de tamamını yese, ikisi de yeminlerini bozmada eşittir.”³⁵

Bu görüşte de benzerlik alakası *suç ve ceza* üzerinden kurulunca, yine yorumların iki yakası bir araya gelememektedir.

İnsanlığı öldüren bir kişi ile, tek bir insanı öldüren birinin suç ve cezaları bir olamaz, ayetteki benzerliğin kısas cezası olduğunu düşünmek, ayetin kıymetini birazda düşürmek olacaktır. Eğer dünyada ölüp-dirilme olsa idi, kısas kişinin öldürdüğü insan adedince olurdu. İnsanın dünyada bir canı olduğu için kısas açısından zorunlu bir benzerlik oluşmaktadır. Fakat hukuki açıdan bunun böyle olmadığı açıktır.

Yeminlerin bozulması örneği, ihlalin şekli benzerliğine dair bir kurgu içermesi yönüyle, bizce, ayetin maksadına uygun düşmeyen bir misaldir.

Fahrettin er-Râzî (ö. 637/1240), daha toparlayıcı bir yaklaşımla, şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “Bu ifade ile kastedilen, her ikisinin de büyüklük ve vahamet bakımından birbirine benzediğini ortaya koymak olup, büyüklüğün miktarı bakımından denk olduklarını beyan etmek değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak, “Kim bir mümini kasten (haksız yere) öldürürse, cezası, içinde ebedi kalıcı olmak üzere cehennemdir.” (Nisa 4/92) buyurmuştur.”³⁶ Hasan Basrî de bu görüştedir.³⁷

Haksız yere bir cana kıyan kişinin alacağı ceza açısından yapılan yukarıdaki tefsirlere ek olarak Cessâs (ö. 371/981), âyeti tefsir ederken, *insanın değeri bağlamında* hukukî bir istidlal yapmıştır. Cessâs :“Bir topluluk bir kişiyi kasten öldürseler, buna karşılık hepsi öldürülür.” cezasına kail olmuş, bu ayeti dünyevî ceza açısından ve suça birden çok kişinin iştiraki söz konusu olduğunda, verilebilecek cezada Kur’ânî bir delil olarak kullanmıştır. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’an* adlı tefsirinde başkaca bir görüşe de yer vermemiştir.³⁸

6. Haksız yere bir mümini öldürenin ebedî olarak cehennemde kalacağı şeklinde Allah’ın *vaadine*³⁹ *muhatap olma* yönüyle benzerlik.⁴⁰ Bu Ebû Hayyân’ın tercih ettiği görüşlerden biridir.

Bu görüşte bir önceki yorumun bir benzeridir. Allah’ın vaad ettiği cezaya *muhatap olma* üst başlığında toparlanmış bir benzerlik alakasıdır. Vechü’ş-şebeh (benzerlik yönü) malumu ilam kabilinden ve pek sathi kalmaktadır.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur’an*, 4/146.

³⁶ Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 9/42-43.

³⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/32.

³⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’an*, 1/180.

³⁹ “Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa 4/93).

⁴⁰ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıddıkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr,1420/1999), 4/232.

7. “Kim bir canı öldürürse bütün insanlığı öldüren gibi olur” Zeccâc (ö. 311/923) buradaki *nefsen* kelimesini mümin bir kişiye, ‘insanlar’ lafzını da müminlere hasrederek: “yani Müminlerin tamamını öldürmeye kastetmiş biri gibi, tüm müminlere zulmetmiş olur. Müminler katil olan şahsa hasım olurlar.” şeklinde tefsir etmiştir.

Zeccâc “Kim de bir kişiyi ihya ederse bütün insanlığı ihya etmiş gibi olur” yani onu, boğulmaktan, yanmaktan, ezilmekten veya kaçınılmaz şekilde bir öldürücü şeyden **kurtarırsa**, ya da dalâletten (hak yolda olmayarak manen ölüm içerisinden) **kurtarırsa**,” şeklinde açıklamış, “bütün insanlığı ihya etmiş gibi olur” kısmını da ‘onun mükâfatı, ecri Allah’a (cc.) kalmıştır.’ şeklinde izah etmiştir. Zeccâc, sözlerine devamla:

“Eğer tüm insanlığı kurtarmış gibi nasıl sevap alır? denilecek olursa, bunun cevabı “Kim bir iyilik yaparsa, ona, bunun 10 katı vardır.”⁴¹ ayetinin açıklaması gibidir. Burada iyilik yapana verilen sevap, bu iyilikten umulan gayenin, bunu yerine getiren kişiye 10 kat olarak verilmiş olmasıdır.”⁴²

Şeklindeki yorumuyla oluşabilecek bir istifhamı giderme yoluna gitmiştir. Ne var ki, bir kişiyi kurtarma ile bütün insanlığı kurtarma fiili arasında muazzam bir fark vardır. Bu 1/10 ve üstü ecir verilmekle kapatılacak bir fark değildir.

Bu yorumda haksız yere bir müminin öldürülmesinin, müminlere vereceği ıstırap, onları adeta öldürmek gibi tasvir edilmiştir. Oysaki ayette, *haksız yere öldürülen herhangi bir kişi* nazara verilmektedir. Ayette kısas ve fesat çıkarma sonucu öldürme fiili suç kapsamından çıkarılmıştır. 33. ayetin Müslüman eşkiyaya tatbik edilmesi de gösteriyor ki, fesat çıkarma kâfirler üzerinde yoğunlaşan bir fiil olsa da sadece kâfirlere has değildir. İstisna edilen iki suçun hem faili hem de mefulü mümin ve kafir olabiliyorsa, bu duruda ayetteki ‘*nefsen*’ lafzının *sadece bir mümin* olarak tefsiri de mümkün olmayacaktır.

Müfessir *bütün insanlar* lafzından da *tüm müminleri* anlama yoluna gitmiştir. Fakat ayetin “bundan dolayı” diyerek atıf yaptığı Âdem (as.) iki oğlundan katil olan Kâbil’in kafir olduğuna dair bir bilgi yoktur. Aksine Kâbil’in Allah’a (c.c.) adak sunma durumu söz konusudur. Kâbil kıssada kendi hevası ve hırsı ile kardeşini öldüren biri konumundadır. Bu vakianın benzerinin mümin veya kafir tarafından işlenmesi mümkün ve vakidir.

Zeccâc ayetin birinci cümlesindeki *nefs* kelimesine, *müminler* anlamı verirken, ikinci *nefs* kelimesine bu manayı yüklememesi nedeniyle yaptığı açıklama, tefsirinde başka bir tutarlılık kaybına neden olmaktadır.

8. Yapılan bir yorum da *filin kötülüğünün yadırganması* açısından kurulan benzerliktir. Buna göre tüm insanların, katilin velisine katilin cezası verilene kadar

⁴¹ el-En’am 6/160.

⁴² İbrâhîm b. es-Serî Zeccâc el-Bağdâdî, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh* nşr. Abdülcelîl Abdüh Selebî (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb 1408/1988), 2/169.

tıpkı kendi velileri öldürülmüş gibi yardım etmeleri gerekir. Bu görüş Kadı İyâz (ö. 544/1149) ve Ebû Ya'lâ' el-Ferrâ'ya (ö. 458/1066) aittir.⁴³ Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934) de buna yakın bir tefsir yapmıştır.⁴⁴

Bu açıklama bir önceki yoruma yakındır. Fakat *olanı değil de daha çok olması gerekeni* tarif etmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, insanların tamamı böyle bir vicdanî tutum takınmamaktadır.

9. Bu âyetin İsrailoğullarına has olduğu dair bir yorum yapılmıştır.⁴⁵ Mahmut Topbaş'ın buna işâret eden bir yaklaşımı şöyledir: "*Haksız yere bir adam öldüren kişi bütün insanlığı öldürmüş gibidir.*" Yani Yahudiler kendilerinden olmayanın kanını helâl kabul ederken Tevrat'a da inanmadıklarını, tahrif ettiklerini gösteriyorlar."⁴⁶

Ayetin manasında umumilik olmasına karşın, Topbaş'ın bunu Yahudilere hasrederek yaptığı yorumunu haklı çıkaracak şöyle bir durum da söz konusudur. Bugün muharref Tevrat'ta "*Bundan dolayı İsrailoğullarına yazdık*" denilen 32. ayete rastlanmamakla birlikte, onun tefsiri mahiyetinde olan Talmut'un Mişna kısmında (Sanhedrin, IV/5) "*İsrâil'den tek bir kişiyi öldürenin bütün ırkı öldürmüş gibi cezalandırılacağı ve İsrâil'den tek bir kişiyi koruyanın Allah'ın kitabına göre bütün dünyayı korumuş sayılacağı*" şeklinde bir ibare yer almaktadır.⁴⁷

Açıkçası ayetin lafızlarındaki umûmilik bu görüşü reddetmektedir. Fakat, İsrailoğulları ayetin ifade etmek istediği manaya, dün ve bugün canlı bir misal olarak kabul edilebilir.

Nefs lafzının İsraili bir mümine tahsisi mümkün olduğu gibi bu kelimenin İsraili, bir kişi (*nefs*) olarak anlaşılması da mümkündür. Fakat *nefs* lafzını İsrail ırkı olarak tahsis etmek bir tahrif olur, nitekim Yahudiler nihayetinde Tevrat inancını civarlarındaki putperest kavimlere de yaymakla görevli olmalılar.

10. "*Kim bir canı öldürürse bütün insanlığı öldürmüş gibi olur*" yani Allah'ın haksız yere öldürülmesini yasakladığı bir canı katlederse, *helal sayarsa* anlamında tefsir edilmiştir.

Mâtürîdî ilk olarak bu görüşe yer vermiş ve şöyle bir temellendirme yapmıştır: "*Çünkü bu kişi Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir kişiyi öldürmeyi helal saymakla, küfür içine girmiş olur, tıpkı Kur'an'ın bir ayetini inkar edenin tamamen inkarcı biri konumuna düşmüş olması gibidir.*"

⁴³ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 4/232.

⁴⁴ Kâsımî, *Mehâsinu't-te'vil*, 4/114.

⁴⁵ Mâtürîdî, *et-Te'vilât*, 3/501-502; Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/146.

⁴⁶ Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2015), 2/424-425.

⁴⁷ Josep Horovitz, "Tevrat", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1997), 12/219.

Ne var ki, Mâturidî, ne bu tefsir hakkında ne de muhtemel gördüğü diğer görüşler arasında bir tercihte bulunmamıştır.⁴⁸ Kurtubî de bu görüşe yer vermiş, fakat o da zikrettiği tefsirler arasında bir tercih yapmamıştır.⁴⁹

İbn Kesir (ö. 774/1373) ise, ayete dair farklı yorumlara yer vermeyip sadece bu görüşü sunmuştur. Ayeti tefsir ederken, “*Kim öldürürse*” cümlesini, ‘kim öldürmeyi helal sayarsa’ diye açıklarken, “*Kim de bir canı diriltirse*” cümlesini ise, ‘kim de bir canı öldürmeyi haram sayar ve buna böylece iman ederse’ şeklinde tefsir ederek, tercihini bu şekilde göstermiştir.⁵⁰

Said b. Cübeyr (ö. 94/713), Muhammed Ebû Zehra (ö. 1394/1974)⁵¹, İzzet Derveze (ö. 1404/1984)⁵², Mustafa Merağî (ö. 1364/1945), ayetin ilk cümlesine *öldürmeyi helal sayma* anlamı vermiş ve bir kişinin türü temsil ettiğini ifade etmişlerdir. Merağî, ayetin ikinci cümlesine ise, “ölüm tehlikesi ile karşı karşıya olan bir kişiyi kurtarırsa”, diyerek daraltıcı bir anlam vermiştir.⁵³

Kabil’in Habil’i haklı bir sebep olmadan öldürmesi, onun kanını adeta helal saymış olması anlamına gelmektedir. Tefsirini yaptığımız ayette de zaten Allah Teâlâ, kısas ve yeryüzünde fesat çıkarma suçunu istisna tutunca, bunun dışında adam öldürmeye girişen kişi yaptığını serbest, helal görmüş olacaktır. Yalnız *helal sayma* ifadesi, daha çok Müslüman bir kişi için kullanılabilir bir kavram olması hasebiyle, bu yorum, ayetin muhatabını ilahî kelamı benimseyen kişilere hasretmiş gözükmemektedir. Nitekim Mâturidî’nin durumu, Kur’an’ın bir ayetini inkar eden kişiye benzetmesi de bunu göstermektedir.

Hz. Âdem’in oğlu Kabil’in kafir olduğuna dair ayette bir ifade yer almadığına göre, bir canı öldürmeyi *helal sayma* şeklindeki tefsiri bir yönden isabetli görebiliriz. Fakat bununla birlikte ayetin can alıcı *‘bütün insanları öldüren biri gibidir.’* kısmıyla birlikte bir değerlendirme İbn Kesir, Mâturidî ve Kurtubî tarafından yapılmamıştır.

11. “Kanların dokunulmazlığı *ilkesini çiğnemesi* ve insanları buna *teşvik etmesi* açısından tüm insanlığı öldürmüş gibidir.

⁴⁸ Mâturidî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, 3/501-502.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi’l-Kur’an*, 6/146.

⁵⁰ Ebû’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Sâmî bin Muhammed es-Sellâme (Riyad: Dâru Tayyibe li’n-Neşr, 1420/1999), 3/92.

⁵¹ Ebû Zehrâ, *Zehretü’t-tefâsir*, 4/2140.

⁵² İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs* (İstanbul: Ekim yayınları, 1417/1998), 7/76.

⁵³ Mustafa Merağî, *Tefsîru’l-Merâğî* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî, 1365/1946), 6/102.

Ebû Hayyân,⁵⁴ Beydâvî (ö. 685/1286),⁵⁵ Ebû'l-Berakât en-Neseî (ö. 710/1310),⁵⁶ Ebû's-Suûd Efendi (ö. 982/1574),⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725),⁵⁸ Sâbûnî (ö. 1439/2018)⁵⁹ ve Cemâluddîn Kâsimî (ö. 1914),⁶⁰ bu görüştedirler. Seyyid Kutub (ö. 1385/1966) ise, :

“Çünkü her bir can bütün canlar gibidir. Her bir can aynı derecede hayat hakkına sahiptir. Bu canlardan birini öldürmek, hayat hakkının özüne saldırmaktır. Bir cinayete engel olmak ve bu sayede bir hayatın devamını sağlamak da böyledir.” şeklindeki yorumuyla aynı görüşü paylaşmaktadır. Fakat Kutub, sonraki satırlarda, *nefs* kelimesini cins (genel) anlamda almamış, dinî delillerin bu manayı sınırlandırdığını şöyle ifade etmiştir:

“Bunların -yalnızca- İslâm yurdunda bulunan müslüman zımmî ve eman ehline uygulandığı görülecektir. "Savaş Yurdu"nda bulunanların kanı ise "İslâm yurdun"dakiler ile aralarındaki bir anlaşma yapılmamışsa -mubahtır- malları da böyledir. Bu şer'î kuralı daima akılda tutmamız iyi olacaktır. ...Allah, bu prensibi Yahudilere de yazmıştı. Çünkü onlar -o sırada- kitab ehli idiler. Aralarında değiştirilip bozulmamış Tevrat şeriatını uyguladıkları sürece "İslâm yurdu"nu temsil ediyorlardı.”⁶¹

Mevdûdî (ö. 1399/1979) ise, bu kısımda ele aldığımız yorumu daha geniş ve isabetli bir şekilde şöyle tefsir etmektedir:

“Haksız yere bir başkasının canına kıyan, yalnızca bir kişiye zulmetmekle kalmamış, aynı zamanda insan hayatının kutsallığıyla ilgili hiçbir duygu, başkalarına karşı hiçbir merhamet duygusu taşımadığını göstermiş demektir. Bu nedenle o tüm insanlığın düşmanı demektir. Çünkü herkes aynı tür katı kalpliliğin kurbanı olursa, tüm insanlığın sonunun gelmesi kaçınılmazdır. Buna karşılık, eğer bir kişi tek bir insan hayatının korunmasına yardım ederse, tüm insanlığa yardım etmiş demektir. Bu yardımı o insanın, tüm insan soyunun devamına katkıda bulunacak niteliklere sahip olduğunu gösterir.”⁶²

Râğıb el-İsfehânî (ö. XI. yy. ilk çeyreği): “İnsanlar tek bir cisim gibidir. Herhangi bir can da bu cismin parçalarından biri gibi olur. Bir uzvu yok eden tüm vücudu helak

⁵⁴ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 4/232.

⁵⁵ Nâsiruddîn Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1418), 2/124.

⁵⁶ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed Neseî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Büdeyvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1418/1998), 1/443

⁵⁷ Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.), 6/118.

⁵⁸ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrüt: Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, ts.), 2/309.

⁵⁹ Muhammed b. Ali Sabuni, *Safvetü't-tefâsir* (Kahire: Dârü's-Sâbûnî, 1417/1997), 1/313.

⁶⁰ Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Mehâsinü't-te'vîl*, thk. Muhammed Bâsil U'yûn es-Sevâd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/114.

⁶¹ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, 3/1332

⁶² Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, 6/477.

etmiş gibi olur. Ki böylece bir kişinin ölümü tüm insanların ölümü gibi olmuş olur”⁶³ şeklinde kurduğu benzerlik ile, bir kişinin haksız yere öldürülmesini insanlığın hayat hakkına yöneltilmiş bir ölüm tehdidi bağlamında ele aldığı düşünülebilir.

Temellendirmesini bu görüşe göre yapan Zemahşerî, bu benzetmenin faydasını da şöyle açıklamaktadır: “Tek bir kimsenin öldürülmesini nasıl öldürülmesine benzetmiş ve onun hükmünü tümünün hükmü gibi kılmış dersin” derim ki: Her insan Allah’a nisbetle saygınlık ve dokunulmazlık bakımından diğerleri ile aynıdır. Bir kişinin öldürülmesi halinde Allah katındaki hürmeti ve dokunulmazlığı çiğnenmiş olur. Aksi durumda da vaziyet aynıdır. Bu itibarla öldürme hükmünde bir kişi ile çok kişi arasında fark yoktur.

Şayet “peki o zaman bunu zikretmekte ne fayda var?” dersin şöyle derim: Bir cana kıyıpta onu öldürmenin keza ona hayat verip kurtarmanın ne kadar büyük olduğunun kalplerde yer etmesini temin ederek insanların böyle bir şeye cesaret edip yanaşmamalarını ve onun saygınlığını koruma konusunda arzulu olmalarını sağlamak içindir. Çünkü bir kimseyi öldürmeyi aklına koyan kimse onu öldürmenin bütün insanlığı öldürmek gibi olduğunu tasavvur ettiğinde bu iç aleminde büyük bir infiale sebep olur ve onu düşüncesinden vazgeçirir. Hayat vermeyi murad ettiği zaman da aynı şekilde olur.⁶⁴

10. ve 11. yorumlar arasında bir kıyaslama yapacak olursak; 10. yorum bir adam öldürme olayının haklı ve haksız oluşunu tesbit ederken İslam dinini ölçü alması ve ayetin hitabını müslümanlara tahsis etmesi, bu cinayetin önlenmesi adına daha isabetli bir yorum olarak değerlendirilebilir. 11. Yorum ise, ayetin hitabını müslümanlara yöneltilmeden, vicdanlarda haksız olduğu yargısı oluşturacak bir öldürme olayının tüm insanların yaşam hakkını tehdit edecek ve bunu tahrik edecek bir olgu olarak ele alınması itibarıyla *öldürmeyi helal sayma* te’viline göre hitabı daha kuşatıcı ve etkin hale getirdiği söylenebilir.

“Kanların dokunulmazlığı *ilkesini çiğnemesi* ve insanları buna *teşvik etmesi açısından* tüm insanlığı öldürmüş gibidir.” şeklinde sunduğumuz 11. yorumun, çok iyi düşünülmüş bir tev’il olduğu görülmektedir. Zira, gerek *haksız yere bir hayat hakkının çiğnenmesi* olsun gerekse ölüm tehlikesi içindeki *bir canı kurtarma* olsun *hayatı korumayı* öne çıkarması itibarıyla hem ayetin ana temasına tüm insanları muhatap kılmakta hem de ayetin lafızları arasında tutarlı bir anlam oluşturmaktadır. Bununla birlikte birazdan sunacağımız son yorum hem bir kâtilin hem de bir insanı ölümden kurtaran kişinin ruh halini merkeze alarak yapılmış olması itibarıyla ayrı bir öneme haiz olduğu kanaatindeyiz.

⁶³ Râgıb Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *Tefsiru Râgıb el-İsfahânî* (Beyrut: Külliyyetü'l-Adap, 1419/1999), 4/332.

⁶⁴ Ömer b. Ahmet ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, trc. Mehmet Erdoğan vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 426-428.

12. Fahrettin Râzî, bu ayetle alakalı birçok tefsir nakletmiş fakat aralarında bir tercihte bulunmamıştır. Onun *Mefâtiḥü'l-Gayb* adlı hacimli tefsirinde ilgili görüşün kime ait olduğunu belirtmeden sunduğu tefsirlerden biri şöyledir:

“Katilde kendi heva ve isteği karşısında engel gördüğü bir kişiyi yok etme düşüncesi hasıl olunca, kendi amacı uğruna gücü yettiği herkesi de ortadan kaldırmaya çalışabilir...⁶⁵

Açıkçası bu tefsir de ayetin iç bağlamında tutarlı tevil yapma imkanı vermektedir. Şöyle ki, bu ayeti anlamamızı sağlayacak en önemli karine, Hz. Adem’in özkardeş olan iki oğlundan birinin *öldürülme sebebinde gizlidir*. Her ikisi de Allah Teâla’ya bir mesele hakkında, hangisinin haklı olduğuna gösterecek birer adak sunmuşlar, Fakat Habil’in adağı kabul görmüştür. Kabil’in “*Andolsun seni öldüreceğim*” sözüne karşılık Habil’in “*Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder*” şeklinde karşılık vermiştir.

Kabil’in bu cinayeti işleme sebebinin, kıskançlık, sonrasında oluşan nefret, ve nihayet arzusunun önünde gördüğü engeli ortadan kaldırma davranışı olduğu açıktır. Kabil’in bir adak sunması onun başlangıçta kafir bir kişi olmadığını gösterdiği gibi, cinayet sonrasında da ayette ‘kafirlerden oldu’ gibi bir cümle yer almamaktadır. Bu da ayetin vurgusunun insanın bu büyük zülümkâr tarafına yoğunlaştığını göstermektedir. Zira, bu hale düşen insanın gözünün hak-hukuk tanımayacağına, kişinin müslüman veya kâfir oluşunun bu halet-i ruhiyye içerisinde pek fark etmeyeceğine işaret etmektedir.

‘Kim haksız yere bir canı katlederse’ cümlesindeki مَنْ “kim” lafzının kapsamına, müslüman olanların da olmayanların da girdiğini düşünmekteyiz. Bu sebeple, ayetin diğer cümleleri üzerinde ve özellikle ikinci مَنْ lafzında yapılacak yorumlarda, bu umumî mananın belirleyici olması gerekecektir.

Bize göre ayetin dikkatimizi çekmek isteği asıl önemli tarafı, öldürülen masum insanın durumundan ziyade, öldüren zalim insanın içinde bulunduğu yok etme düşüncesinin, insanlık için taşıdığı yüksek potansiyel tehlikedir.

İnsanın bu halinin, 1. dinin imanî-vicdanî telkinleriyle, 2. suçun uhrevî cezası hatırlatılarak 3. Allah’ın dünyada koyacağı ciddi hukukî müeyyidelerle ve 4. Bunların dışındaki diğer faktörlerin etkisi ile ancak kontrol altına alınabileceği, başka ayetlerin de yönlendirmesiyle anlaşılmaktadır.

Esasen hak ve hukuk tanımayan insan, öyle büyük bir tehlike barındırmaktadır ki, o böyle zalimce bir hal içerisinde bütün insanlığı bile yok edebilir, denilmek istenmektedir. Bu nedenle ayetin insanın potansiyel tehlikesine yaptığı asıl vurgunun

⁶⁵ [الْوَجْهُ الثَّالِثُ فِي الْجَوَابِ: وَهُوَ أَنَّهُ لَمَّا أَقْدَمَ عَلَى الْقَتْلِ الْعِنْدِ الْعُدْوَانِ فَقَدَ رَجَحَ دَاعِيَةَ الشَّهْوَةِ وَالْعَضْبِ عَلَى دَاعِيَةِ الطَّاعَةِ.] وَمَتَى كَانَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ كَانَ هَذَا التَّرْجِيحُ حَاصِلًا بِالنِّسْبَةِ إِلَى كُلِّ وَاحِدٍ، فَكَانَ فِي قَلْبِهِ أَنَّ كُلَّ أَحَدٍ نَازِعُهُ فِي شَيْءٍ مِنْ مَطَالِبِهِ فَإِنَّهُ لَوْ قَدَرَ عَلَيْهِ لَفَتَلَهُ Râzî, *Mefâtiḥü'l-gayb*, 11/344

esas alınmaması, ayetin tefsirinde kimi müşkiller ve tevil hataları meydana getirmiştir.

Ayetin, insanın bu potansiyel tehlikesini mümkün kılacak bir noktaya doğru gidebileceğini ima ettiğini de söyleyebiliriz. Zira atom vb. bombaların ve sentetik virüslerin insanlığın hayatını tehdit büyüklüğü⁶⁶ bu yorumu destekler niteliktedir.

Maide 27-31 ve 32. ayetler bize haksız bir öldürme olayında ölen kişi sayısından ziyade, öldürenin ruh hali, içindeki zarar verme, yok etme vasfına odaklanmamıza işaret etmektedir. Nitekim 33 ve 34. ayetlerin Allah ve resulüne savaş açan ve yeryüzünde fesat çıkarana verilecek cezaları sıralaması, 40. ayetin hırsıza verilecek cezayı tayin etmesi hep insanın potansiyel tehlikesine dikkat çeken 32. ayetin bağlamının devamı niteliğinde olup, bakışları burada mağdura değil zalime yönlendirmektedir.

Bu arada şu hususa da değinmek istiyoruz: Birini meşru sebeple öldüren kişi, bu esnada şer'î hükümlerin koyduğu sınırlar içinde hareket etmektedir. Zalimane bir hal içinde değildir. Bu yönüyle her iki öldürme psikolojisi birbirinden ayrılmaktadır.

Bazı Değerlendirmeler

Ayetteki مَنْ edatı ve fiil “öldüren” veya “dirilten” şeklinde ism-i fail manası oluşmaktadır. Dolayısıyla كَاتَمًا lafzında da ism-i fail anlamı oluşmalı ve “öldüren/öldürebilecek olan gibidir” şeklinde mana verilmelidir. Meallerde olmasa da halk arasında yer yer ayetin “bir insanı öldürmek bütün insanları öldürmek gibidir” şeklinde mastar manası verilerek aktarılması, ayetin konusunu öldüren kişiden, öldürme olgusuna doğru kaydırmakta ve ayeti doğru bir anlamaya bir nebze ket vurmaktadır.

Maide suresi 32. ayete dair başka değerlendirmeler de söz konusu olmuştur. Ayette yer alan “bir cana hayat veren bütün insanlığa hayat veren gibi olur” cümlesinde, müfessirler, hakikî hayat vermenin, Allah'a ait olması yönünden bakarak, genelde ‘kim bir canı kurtarırsa’ anlamı vermişlerdir.

⁶⁶ 2. Dünya Savaşı sonlarında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının etkisiyle kaç kişinin öldüğü, bugün hala tam olarak bilinmiyor. Bombanın atılışından sonraki 5 yıl içinde ölenlerin sayısının 1945 yılı sonunda Hiroşima'da 200-250 bin'e, Nagazaki'de ise 150 bin'e ulaştığı tahmin edilmektedir. Bugünler de, Japonya'ya atılan bu atom bombalarından 6666 kat daha büyük etki oluşturacak, 100 megaton gücünde bomba yapımına başladığı bildirilmektedir. (ahmetsaltik.net, “Arşiv”, Erişim: 18.10.2019) Bugünler de, Japonya'ya atılan bu atom bombalarından 6666 kat daha büyük etki oluşturacak, 100 megaton gücünde bomba yapımına başladığı bildirilmektedir (gzt.com, “Rusyadan-dunyayi-yok-edecek-gucte-atom-bombasi”, Erişim: 18.10.2019 <https://www.gzt.com/teknoloji/rusyadan-dunyayi-yok-edecek-gucte-atom-bombasi-2545472>) Kaba bir hesap yapılırsa, $400.000 \times 6.666 = 2.666.400.000$ milyar insanın ölümüne yol açacak bir durum söz konusudur. Ya da güncelliğini koruyan covid-19 virüsünün tesir alanının büyüklüğü üzerinden bakılırsa, bir kişinin üretebileceği sentetik bir virüsün tüm insanlığa yönelebilecek bir tehdidi barındırması içten bile değildir.

Sözün hakiki anlamından bakılırsa, bir kişinin ölümünü gerçekleştiren de gerçekte yine Allah Teâlâ'dır. Aynı cümle içerisinde, öldürmeyi insana, hayat vermeyi Allah'a nispet etmek pek yerinde olmasa gerek. Ayetin bağlamına dikkat edecek olunursa, *'kim bir kişiye hayat verirse'* cümlesinde, hayatı olan birine hakikatte hayat veremeyeceğimiz gibi, hakikatte ölüm de veremeyiz. İnsan, öldürmeye de hayat vermeye de teşebbüs eder.

Öyleyse, birinci cümle, *'kim hayatta olan birine karşı, onun yüksek bir ihtimalle ölümüne sebep olacak bir eyleme girişirse'* şeklinde anlaşılması gerekir. İkinci cümle ise, *kim yüksek bir ihtimalle ölümle karşı karşıya olan birini, bu riskli durumdan kurtaracak bir çaba içerisine girerse'* diyerek anlaşılması yerinde olacaktır. Böylece, ayetteki öldürme fiilini insana, hayat verme fiilini de Allah'a (cc.) nispet etmeden, her ikisini de insana nispetle mecazî olarak anlamak suretiyle, bir tutarlılık yakalanmış olacaktır.

Buradan hareketle yüksek bir ihtimalle ölümle neticelenecek bir durumun önüne geçme kapsamına birçok fiil girmiş olacaktır. Mesela, Bir doktorun yüksek ölüm riskini önlemeye çalışması, itfaiye memuru, sahil güvenlik vb. yaptığı diğer önleyici müdahaleler bu kapsamda değerlendirilmesi gerekir.

Yapılan yorumlarda kurtarma çabası kapsamına velinin diyet alarak, katili idamdan kurtarması da dahil edilmiştir. Biz bu yorumu ayetin bağlamından elde ettiğimiz sonuç çerçevesinde, yerinde bulmuyoruz. Şöyle ki; Bize göre ayetin asıl vurgusu, hırs ve şahsi çıkarına tutkun, gözü dönmüş bir kişinin hak-hukuk tanımadan neler yapabileceğinin sınırları *"bütün insanları öldüre(bilecek) olan bir kişidir."* cümlesi ile anlatılmıştır. Kişinin alacağı kısas cezası bu ayetin kapsamı dâhilinde gözükmemektedir. Bu sebeple kısıstan vazgeçip kişiyi ölümden kurtarmak, bu ayetin *"kim bir cana, hayat verirse"* cümlesinin misalleri arasına girmeyeceğini düşünüyoruz. Fakat haddi zatında böyle biri için, kısas cezasından vazgeçip affetmek, o kişiye bir tövbe fırsatı sunmak yönüyle, bu davranış, verilen büyük bir sadakanın veya günahlara kefaretin örnekleri arasında sayılmalıdır.

Bir insana *hayat vermeyi*, onu imanla buluşmasına vesile olacak sebeplere müracaat etmek şeklinde yorumlamak da yine mecazî bir anlamdır. Nitekim Habil, kardeşine *"Allah müttakilerden (istediklerini yerine getirerek, ona saygılı olanlardan) kabul buyurur"* demesi diriltici, hidayet verici bir adım olmuştur. Hakikatte hidayeti yaratan ise Allah'tır. Yalnız yine de bu mecazî yorum ayetin asıl vurgusuna uzak düşmektedir. Çünkü Habil kardeşine: *"sen beni öldürmeye kalksan da"* diyerek fiili bir öldürme eylemini ifade edince, hayat verme işi de hidayetine vesile olmak değil, kişinin canını kurtarma olarak anlaşılmalıdır.

Bu yorumların sonunda, bizde oluşan kanaate göre tercih ettiğimiz meal ve tefsiri sonuç kısmında sunarak çalışmamızı nihayete erdirmek istiyoruz.

SONUÇ

Mâide 5/32. ayetinde yapılan teşbihin benzetme yönünün ifade buyrulmaması ayetin anlam yelpazesini genişletmiş, aynı zamanda ayetin diğer cümleleri ve önceki ayetle birlikte daha tutarlı bir yorum getirme noktasında müfessirleri meşgul ettiği gözlenmiştir. Bizce ayetteki vechü's-şebeh (benzetme yönü) ya çok kompleks ve çeşitli sebepler barındırması sebebiyle ifade buyrulmamış ve sözün tesiri düşürülmemiştir ya da Maide 32. ayet, insanın potansiyel tehlikesini ve kemalâtını gösteren Kabil-Habil kıssasına bağlandığı için vechü's-şebeh ifade edilmeye gerek duyulmamıştır.

Sunduğumuz müfessir yorumları ve bizde oluşan kanaate göre ayet, insanın hayatının çok yüksek bir hassasiyetle *korunmasının gerekliliği* ana temasına sahiptir. Haklı bir sebebe binaen verilecek bir ölüm kararında kesinlikle İlahi yasalar esastır.

Hayatın korunmasının, insanın içinde beslediği niyeti ve ruh hali ile çok sıkı bir bağı vardır. Bu noktada hayat çok hassas dengeler ile kurulmuştur. Bir kişiyi sayısal olarak az görüp küçümsemek, vücuttaki bir hastalığı küçümsemek gibi büyük bir ihmâl olacaktır. Zira bu bir kişi Mehdi misal biri de olabilir Deccâl gibi biri de olabilir.

Ayrıca maktulün bir kişi olmasına bakarak ölüm tehlikesini küçümsemek de yine büyük bir yanlış olacaktır. Zira asıl tehlike haksızca bir insanın hayatına son verme fiiline karşı yüksek bir reaksiyon gösterilmemesi neticesinde bir virüsün yayılması gibi öldürme vakalarının artması ve tüm insanların hayatını tehdit etmesidir.

Bu bağlamda 10. 11. ve 12. yorumların ayetin anlaşılmasında en önemli teviller olduğu sonucuna erişilmiştir. Bununla birlikte 12. son yorum, 10. *Öldürmeyi helal sayma* ve 11. *Kanların dokunulmazlığı ilkesini çiğneme ve bunu yayma* şeklindeki vechüş-şebeh tevillerine gerek bırakmadan ayetin lafzına verilecek bir mealde aynı zamanda tefsirinin yapılmış olmasını sağlayabilmektedir. Bu yoruma göre, *"Haksız yere bir canı öldüren sanki bütün insanları da öldürebilecek biridir. Bu canı kurtaran da bütün insanları kurtarabilecek biridir."* şeklinde bir meal verilebilir.

Ayetteki hangi sebepten ötürü *"bütün insanları kurtarmış biri gibi"* olma kısmına ait benzetme yönü ise yukarıdakilere zıt yönde olarak, haksız yere bir canı öldürmeyi haram sayma, hayat hakkını çiğnememe ve bu teşebbüslere engel olma, ve son olarak, *içinde barındırdığı iyi niyet ile bütün insanlığı fayda sağlayabilecek biri olabilme* şeklinde sarılanabilir.

Mâide 5/32. ayetin daha tutarlı ve kuşatıcı meal ve tefsirinin şöyle olacağı kanaatindeyiz:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ **Bu (ilk) cinayet** (insanın nefsanî isteklerine ulaşmada engel gördüğü herkesi hatta en yakını olan kardeşini ortadan kaldırma potansiyelinin açığa çıkması nedeniyle ve yeryüzünde fesat çıkarma ve kan dökme tehlikesinin sebep olabileceği devasa cinayetlerin boyutlarının daha iyi anlaşılmasını sağlama amacıyla ve bir takım

cezaî müeyyidelerle bu tehlikenin önüne geçme tedbirlerinden bir kısmını gelecek olan ayetler serisi ile gösterme) **dolayısıyla;**

كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ (maddi üstünlüğü elde etme hırslarının yüksekliği sebebiyle bu potansiyel zulüm ve yok etme tehlikesini taşıyan topluluklardan biri olarak, özellikle dikkatli olunmasını vurgulamak üzere, isimlerini de ayette anmak suretiyle) **“İsrailoğullarına şunu farz kıldık:”**

“**Bir canı, bir canın** (haksız yere adam öldürmesi dolayısıyla uygulanacak kısas cezası ile) **öldürülmesi dışında ve yine yeryüzünde fesat çıkarma** (nın cezası olan öldürme sebeplerinin) **dışında, katleden kişi,** (içinde bulunduğu zulüm hali süresince), **adeta bütün insanlığı öldüre**(bilecek olan)**n biridir.”**

“**(haksız) yere öldürülecek olan bir canı kurtaran kişi,** (bu hali süresince) **adeta bütün insanlığı kurtara**(bilecek potansiyel taşıyan, bunu isteyen)**n biridir.**

“**Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.”**

KAYNAKÇA

Âlûsî, Mahmûd Ebü'l-Fadl. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabi, ts.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 22 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 1423/2001.

Beydâvî, Nâsiruddîn Abdullâh eş-Şirâzî. *Envâru't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'âşî. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabi, 1418/1996.

Bikâî, İbrahim b. Ömer. *Nazmü'd-dürrer fi tenâsübi'l-ayâti ve's-süver*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415.

Bilmen, Ömer Nasuhî, *Kur'an'ın Meali Âlisi ve Tefsiri*, 8 Cilt. İstanbul: Nesa Yayınları, ts.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arâbî, ts.

Derzeze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 8 Cilt. İstanbul: Ekim Yayınları, 1417/1998.

Durmuş, Alparslan vd. *Kur'ân Anlaşılın Diye*, (İstanbul: Yaygın Eğitim ve Kültür Derneği Yayınları, 2004) 46

Durmuş, İsmail. *“Kinaye” DİA İslam Ansiklopedisi* 26/34-36. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî. *el-Bahru'l-Muhît fî't-tefsîr*, 10 Cilt. Thk. Sıddıkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-fikr,1420/1999.
- Ebu Zehrâ, Muhammed. *Zehratü't-tefâsir*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikrül'-Arabî, 1436/2015.
- Ebû'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ. *Külliyat*. Thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Masrî. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1409/1988.
- Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed el-Îmâdî. *Îrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Atiyye Endelusî, Ebû Muhammed Abdulhâk. *el-Muharreru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Thk. Abdusselâm Abdüşşâfî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1422/2003.
- Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru ihyau't-turâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Fütühât-ı Mekkiyye*. trc. Ekrem Demirli. 18 cilt. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-neşr, 1404/1984.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. Thk. Sâmî bin Muhammed es-Sellâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-neşr, 1420/1999.
- Horovitz, Josep. "Tevrat". *İslam Ansiklopedisi*. 12/ 219. İstanbul: MEB. Yayınları, 1997.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn. *Mehâsinü't-te'vîl*. 11 Cilt. Muhammed Bâsil U'yûn es-Sevâd. Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, 1418/1997.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Thk. Semir el-Buhârî. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1424/2003.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Letâifu'l-işârât*. Thk. İbrahim el-Besyûnî. 3 Cilt. Kahire: Heyeti'l-Misriyyeti'l-amme lil-kitâb, 1389/1970.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. Nşr. Mecdî Basellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye 1426/2005.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüketü ve'l-'uyûn*. Nşr. es-Seyyid b. Abdu'l-Maksud b. Abdurrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütubi'l-ilmîyye, 1412/1992.
- Merağî, Mustafa. *Tefsîrül-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî, 1365/1946.
- Mevdûdî, Ebu'l-Ala. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. Trc. Kayanî, Muhammed Han vdğ. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1406/1986.

- Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed. *Medâriku't-Tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Thk. Yusuf Ali Büdeyvi. Beyrut: Dâru kelimi't-Tayyib, 1418/1998.
- Râğıb Isfahânî, Huseyn b. Muhammed. *Tefsîru Râğıb el-Isfahânî*. 5 Cilt. Beyrut: Küliyetü'l-Adap, 1419/1999.
- Reşîd Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm* (Tefsîru'l-menâr). 12 Cilt. Mısır: Dâru'l-menâr, 1367/1948.
- Sabunî, Muhammed b. Ali. *Safvetü't-tefâsir*. 3 Cilt. Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1417/1997.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys. *Bahru'l-ulûm*. Thk. Mahmud Matraci. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Seyyid Kutub. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-şurûk, 1423/2003.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*. 26 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1423/2003.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- Toptaş, Mahmut. *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*. 8 Cilt. İstanbul: Cantaş Yayınları, 1487/2015
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. Sad. Karaçam, İsmail vdğ. 10 Cilt. İstanbul: Azim yayınları, ts.
- Zeccâc, İbrâhîm b. es-Serî el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. nşr. Abdülcelîl Abdüh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1988.
- Zemahşerî, Ömer b. Ahmet, *el-Keşşâf*, trc. 5 Cilt. (devam ediyor) Mehmet Erdoğan vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- ahmetsaltik.net. "Arşiv". Erişim: 18.10.2019. http://ahmetsaltik.net/arsiv/2012/08/HIROSIMA_ve_NAGASAKI_VAHSETININ_67_Yili_06.08.20121.pdf
- gzt.com, "Rusyadan-dunyayi-yok-edecek-gucte-atombombasi". Erişim: 18.10.2019. <https://www.gzt.com/teknoloji/rusyadan-dunyayi-yok-edecek-gucte-atom-bombasi-2545472>